

Τα θεωρητικά αντικείμενα του Ηλία Παπαηλιάκη

«Ένα πράγμα μόνο θα σε παρακαλέσω: μην αναφέρεις στο κείμενό σου τη λέξη αφαίρεση», μου λέει ο Ηλίας Παπαηλιάκης καθώς με ξεναγεί στο εργαστήριό του. Πράγματι η χρήση της συγκεκριμένης λέξης, ενώ έρχεται αυθόρμητα στον νου, είναι άστοχη και παραπλανητική για να περιγράψεις και να κατανοήσεις την τελευταία του δουλειά. Η γραμμική ζωγραφική του Παπαηλιάκη δεν είναι αφηρημένη, που σημαίνει ότι δεν τον ενδιαφέρει να δημιουργήσει μια «τέχνη χωρίς αντικείμενο», πόσο μάλλον να συνδεθεί με τους καλλιτέχνες που δημιούργησαν μια τέτοια τέχνη.

Ως γνωστόν, η εξαφάνιση του αντικειμένου της παράστασης ήταν ένα από τα κυρίαρχα αιτήματα στην αφηρημένη ζωγραφική. «Το αντικείμενο βλέπει τη ζωγραφική» υποστήριζε με θέρμη ο Kandinsky.¹ Αντιθέτως, η ζωγραφική του Παπαηλιάκη έχει αντικείμενο, και μάλιστα θεωρητικό. Τι μπορεί να σημαίνει αυτό; Το «θεωρητικό αντικείμενο» στο έργο του είναι αντικείμενο σπουδής και έρευνας: είναι το ανθρώπινο σώμα, η βία και η ιστορία, η τέχνη και η αρχαιολογία, το τοπίο και η φύση, η γενεαλογία της επιθυμίας, η ιστορία του πολιτισμού, τα πολιτιστικά αχνάρια του παρελθόντος· είναι η αρχαιότητα και η «μεταθανάτια ζωή της», για να θυμηθούμε και τον περίφημο *Άτλαντα Μνημοσύνη* του Aby Warburg.

Η έκθεση του Ηλία Παπαηλιάκη, με τίτλο «Τα θεωρητικά αντικείμενα. Έργα 2017-2020», συγκεντρώνει ένα μεγάλο σώμα δουλειάς που παράχθηκε κυρίως την τελευταία τριετία και το οποίο αποτελείται από τις εξής ενότητες: «Μελέτες για έναν σκεπτόμενο» (2008-2018), δεκαοκτώ λάδια που φανερώνουν το μεταβατικό στάδιο και την έρευνα που προηγήθηκε μέχρι ο καλλιτέχνης να οδηγηθεί στη σχηματική ζωγραφική· «Τα αρχαϊκά μέλη» (2018-2019), επτά έργα με χρώματα λαδιού σε καμβά, στην πλειονότητά τους πορτρέτα, που εγκαινιάζουν τη νέα φάση της ζωγραφικής του· πέντε «ορφανά» έργα, μεταξύ των οποίων *Ο Μπαμπαγιάγκος* (2019), που δεν ανήκουν σε κάποια σειρά, παρότι υφολογικά σχετίζονται με «Τα αρχαϊκά μέλη»· «Ο πολεμιστής και ο ύπνος» (2019-2020), που απαρτίζεται από εννέα πίνακες ίδιων διαστάσεων (2×2 μ.), με πιο αναγνωρίσιμο το *Ο γλύπτης και η κοιμωμένη* (2019)· καθώς και έξι νέα έργα, όπως τα *Άντρας με σύννεφο*, *Ο βασιλιάς και οι φρουροί*, *Μοναχός σε χαμηλό ορίζοντα*, όλα του 2020. Τις παραπάνω ενότητες συμπληρώνουν 250 σχέδια με μελάνι ή μολύβι σε χαρτί, όπως η σειρά «Το σχήμα του ουρανού» (2020) και πέντε μεγάλα έργα από τη σειρά «Ορλάντο» (2019), βασισμένη στο ομότιτλο βιβλίο της Virginia Woolf, μια σειρά ακουαρέλες μικρού μεγέθους και αφαιρετικής τεχντροπίας, καθώς και δύο ζωόμορφα γλυπτά από χαρτόνι με τίτλο *Ο αριστερός φρουρός* και *Ο αριστερός φρουρός αμυνόμενος*, αμφότερα του 2020.

Η λιτή ζωγραφική του Παπαηλιάκη, μέχρι ενός σημείου, περιέχει αναφορές σε άλλα έργα ή ματιές, σε άλλες εικόνες ή οπτικές προσεγγίσεις. Για παράδειγμα, στον πίνακα *Ο γλύπτης και η κοιμωμένη* ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί μια φωτογραφία του 1930 η οποία απαθανατίζει τη συγκινητική στιγμή που ο Γιαννούλης Χαλεπάς ξαναβλέπει την *Κοιμωμένη* του ύστερα από μισό αιώνα. Ο Παπαηλιάκης αφαιρεί κάθε περιττό στοιχείο από την εικόνα -όπως τις κομψές κυρίες που περιτριγυρίζουν τον γλύπτη- και απομονώνει τις δύο φιγούρες κρατώντας μόνο το περίγραμμά τους. Το αποτέλεσμα είναι ένας σχεδόν άδειος μουσαμάς γεμάτος σιωπή, ο οποίος αναδεικνύει τη δυναμική της συνύπαρξης των δύο μορφών και την αλληλεξάρτησή τους, ενώ δοκιμάζει και τα όρια της μνήμης του θεατή - η τιτλοφόρηση του έργου δεν είναι τυχαία· επηρεάζει δραστικά την πρόσληψή του. Παρόμοια μετασχηματιστική δύναμη εκπέμπει και ο πίνακας *Ο Μπαμπαγιάγκος*, που βασίζεται στη φωτογραφία *Παιδί με κάπα* (Μέτσοβο, 1950) του Τάκη Τλούπα.

Στη ζωγραφική του ο Παπαηλιάκης αναζητά -χωρίς να είναι άμεσα διακριτό- τις εκλεκτικές συγγένειες μεταξύ καλλιτεχνών όπως ο Χαλεπάς και ο Βαμβακάρης, που μεγαλούργησαν σε διαφορετικά πεδία. Η θεματολογία του είναι ελληνική και οικουμενική ταυτόχρονα: εντοπίζει κανείς αναφορές στις χαράξεις και τις μετρήσεις του Γιάννη Μόραλη, στα «Σχέδια της Αιγύπτου» του Γιάννη Παππά, αλλά και στο ομοερωτικό σύμπαν του Pier Paolo Pasolini. Στα τελευταία του έργα, ωστόσο, ο καλλιτέχνης εγκαταλείπει τις αναφορές και αντλεί αποκλειστικά από τα δικά του αποθέματα γνώσεων και μνήμης.

Όπως υποδηλώνει το στήσιμο της έκθεσης στη Δημοτική Πινακοθήκη και κυρίως οι μελέτες του καλλιτέχνη πάνω στις γεωμετρικές αναλογίες του σώματος (ενδεικτικά, οι «Μελέτες για κυκλαδικό κεφάλι»), ο Παπαηλιάκης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη διαδικασία και στην προεργασία. Θέλει να ξεδιπλώσει την έρευνά του και να παρουσιάσει στον θεατή τις ανακαλύψεις του. Τον ενδιαφέρουν οι μετρήσεις, η λειτουργία της φόρμας, η δομή και το σχήμα των πραγμάτων. Έχεις την εντύπωση ότι η περιγραμματική, γραμμική ή σχηματική ζωγραφική του είναι η αφετηρία για κάτι πιο ολοκληρωμένο ή, ακριβέστερα, για μια σύνθεση που δεν υπάρχει λόγος να ολοκληρωθεί. Υπό αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε κάλλιστα να μιλήσουμε για «σχεδιαστική ζωγραφική». Αν κάτι χαρακτηρίζει την εργασία του Παπαηλιάκη, είναι η ευαισθησία και η επινοητικότητα, η απλότητα και η απλοποίηση, η έρευνα και ο πειραματισμός, η συνεχής εγρήγορση και η αδιάκοπη αναζήτηση.

Από την άλλη, αναπόφευκτα σκέφτεται κανείς την ψυχολογική αξία και σημασία που έχουν οι γραμμές και τα σχήματα (αυτές οι φόρμουλες) στις εικόνες του, αλλά και τη θέση αυτής της σχεδιαστικής ζωγραφικής στην ιστορία της τέχνης. Για τον καλλιτέχνη του Μεσαίωνα, «το “σχήμα” λειτουργεί σαν ιερογλυφικό· είναι η εικόνα», μας θυμίζει ο Ernst Gombrich, έχοντας κατά νου τα σχέδια του Villard de Honnecourt. Ενώ, «για τον μεταγενέστερο καλλιτέχνη, είναι απλώς η αφετηρία για

τις απαραίτητες διορθώσεις, προσαρμογές και διευθετήσεις, για τα μέσα με τα οποία διερευνάται η πραγματικότητα και αναμετριέται κανείς με το συγκεκριμένο». ² Παρομοίως, ο Παπαηλιάκης σχεδιάζει και ζωγραφίζει ξανά και ξανά, «ώσπου η απεικόνιση να πάψει να είναι μια ήδη πολυχρησιμοποιημένη φόρμουλα και να αντικατοπτρίζει τη μοναδική και ανεπανάληπτη εμπειρία του καλλιτέχνη». ³ Αλλά ο έμπειρος ιστορικός τέχνης μάς υπενθυμίζει και κάτι ακόμη: «Από την εποχή του Λεονάρντο τουλάχιστον, κάθε μεγάλος καλλιτέχνης, συνειδητά ή ασύνειδα, λειτουργεί κάπως και σαν επιστήμονας». ⁴

«Η ζωγραφική είναι επιστήμη», λοιπόν. ⁵ Όσο τετριμμένη κι αν ακούγεται σήμερα αυτή η ιδέα, λίγοι ζωγράφοι μπορούν να την υποστηρίξουν με το έργο τους με τρόπο επαρκή και πειστικό. Ο Ηλίας Παπαηλιάκης είναι ένας από αυτούς.

Χριστόφορος Μαρίνος

Ιστορικός τέχνης, επιμελητής εκθέσεων και δράσεων του ΟΠΑΝΔΑ

¹ Wassily Kandinsky, *Για το πνευματικό στην τέχνη*, μτφρ. Μηνάς Παράσχης, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1981, σ. 17.

² E.H. Gombrich, *Τέχνη και ψευδαίσθηση. Μελέτη για την ψυχολογία της εικαστικής αναπαράστασης*, μτφρ. Ανδρέας Παππάς, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2018, σ. 222.

³ Στο ίδιο, σ. 222.

⁴ Στο ίδιο, σ. 223.

⁵ Στο ίδιο, σ. 225.